

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ NUQSONLARINI ERTA ANIQLASH VA OLDINI OLIH MASALALARI

Sultanova Jasmina Quatbay qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Maktangacha va
boshlang'ich talim Maxsus pedagogika: Logopediya 2-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18430739>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 27-yanvar 2026 yil
Nashr qilindi: 30-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

*Nutq nuqsonlari, erta aniqlash,
logopediya, profilaktika,
pedagogik muhit, ota-onalar bilan
hamkorlik.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va ularning oldini olish masalalari ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritilgan. Tadqiqotda nutq rivojining psixologik-pedagogik xususiyatlari, nutq nuqsonlarining asosiy turlari va kelib chiqish sabablari tahlil qilingan. Shuningdek, logopedik diagnostika, korreksion ishlarning ahamiyati hamda nutq nuqsonlarini oldini olishda maktabgacha ta'lim muassasalari va oilaning o'рни asoslab berilgan. Maqolada nutq nuqsonlarini bartaraf etishga qaratilgan samarali pedagogik va logopedik yondashuvlar bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari tarbiyachilar, logopedlar va ota-onalar uchun metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega

Bugungi kunda ta'lim tizimining uzluksizligi va sifatini ta'minlash masalasi jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi shaxs rivojining poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu davrda bolaning nutqiy, aqliy, psixologik va ijtimoiy rivoji jadal kechadi. Nutq esa bolaning atrof-muhit bilan muloqotga kirishishi, tafakkurining shakllanishi hamda shaxs sifatida kamol topishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojiga alohida e'tibor qaratish, nutq nuqsonlarini erta aniqlash va ularning oldini olish bugungi pedagogika va logopediya fanining dolzarb muammolaridan biridir. Maktabgacha yosh davrida uchraydigan nutq nuqsonlariga tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, lug'at boyligining yetarli darajada shakllanmaganligi, grammatik tuzilishdagi kamchiliklar, duduqlanish, nutq sur'atining buzilishi kabi holatlar kiradi. Ushbu nuqsonlar o'z vaqtida aniqlanmasa, bolaning keyingi o'quv faoliyatida, xususan, maktab ta'limiga moslashuvida jiddiy qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Nutqiy kamchiliklar bolaning o'qish va yozishni o'zlashtirishiga, muloqotga kirishishiga, o'ziga bo'lgan ishonchining pasayishiga sabab bo'lishi ham ehtimoldan xoli emas.

Nutq nuqsonlarini erta aniqlash masalasi, avvalo, profilaktik yondashuvni taqozo etadi. Ya'ni, bolaning nutq rivojini muntazam kuzatish, yosh xususiyatlariga mos baholash, ota-onalar va tarbiyachilarning nutqiy madaniyatini oshirish muhim hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta aniqlangan nutq nuqsonlari maxsus logopedik mashg'ulotlar, pedagogik va

psixologik qo'llab-quvvatlash orqali qisqa muddatda samarali bartaraf etilishi mumkin. Aks holda, kech aniqlangan nuqsonlar murakkablashib, uzoq muddatli tuzatish ishlarini talab qiladi. Shuningdek, nutq nuqsonlarining oldini olishda oilaning o'rni beqiyosdir. Bola nutqining shakllanishi, avvalo, oiladagi muloqot muhitiga bog'liq. Ota-onalarning bola bilan to'g'ri va faol muloqotda bo'lishi, ertak va hikoyalar o'qib berishi, savol-javoblar orqali nutqni rag'batlantirishi muhim profilaktik omillardan biridir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida esa tarbiyachilar tomonidan nutqni rivojlantiruvchi mashg'ulotlarning tizimli tashkil etilishi, logoped mutaxassislar bilan hamkorlikning yo'lga qo'yilishi katta ahamiyatga ega. Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivoji uchun eng muhim va mas'uliyatli bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda nutq bolaning bilish faoliyati, tafakkuri, xotirasi va ijtimoiy moslashuvi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanadi. 3-7 yosh oralig'ida bolaning so'z boyligi tez kengayadi, gap tuzish qobiliyati shakllanadi, nutqning grammatik va fonetik jihatlari takomillashadi. Shu sababli bu davrda nutq rivojida har qanday og'ishlar o'z vaqtida aniqlanib, bartaraf etilishi zarur.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, nutqning shakllanishida biologik omillar (irsiylik, asab tizimi rivoji), ijtimoiy muhit, tarbiya sharoiti va pedagogik ta'sir muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, bolaning kattalar va tengdoshlari bilan faol muloqoti nutq rivojini jadallashtiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Muloqotning yetishmasligi, noto'g'ri nutqiy muhit, ikki tillilikning noto'g'ri tashkil etilishi nutq nuqsonlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlari xilma-xil bo'lib, ular tovush talaffuzi, lug'at boyligi, grammatik tuzilish va nutq sur'ati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Eng ko'p uchraydigan nuqsonlarga dislaliya (tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish), duduqlanish, alaliya, nutq rivojining kechikishi hamda umumiy nutqiy rivojlanmaganlik kiradi. Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari shartli ravishda biologik va ijtimoiy omillarga ajratiladi. Biologik omillarga homiladorlik va tug'ruq davridagi asoratlari, markaziy asab tizimi shikastlanishlari, eshitish a'zolaridagi muammolar kiradi. Ijtimoiy omillar esa noto'g'ri tarbiya, bolaning nutqiga yetarli e'tibor berilmasligi, kattalar tomonidan noto'g'ri talaffuzga taqlid qilinishi, muloqotning cheklanganligi bilan bog'liqdir.

Nutq nuqsonlarini erta aniqlash bolaning keyingi rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida muntazam diagnostika ishlari olib borilishi lozim. Tarbiyachilar va logopedlar bolaning nutqini kuzatish, yosh me'yorlariga mos ravishda baholash orqali muammolarni dastlabki bosqichdayoq aniqlashlari mumkin. Oldini olish choralari esa, avvalo, profilaktik yondashuvga asoslanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqni rivojlantiruvchi o'yinlar, mashqlar, she'r va ertaklar asosida olib boriladigan mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Shuningdek, artikulyatsion mashqlar, fonematik eshitishni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar nutq nuqsonlarining oldini olishda samarali hisoblanadi. Oilada esa ota-onalar bolaning nutqiga e'tiborli bo'lishi, u bilan ko'proq suhbatlashishi, savollar berishi va bolaning fikrini erkin ifodalashiga imkon yaratishi lozim. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik nutq nuqsonlarini bartaraf etishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashda logopedik diagnostika muhim o'rin tutadi. Diagnostika jarayonida bolaning tovush talaffuzi, fonematik eshitishi, lug'at boyligi, grammatik tuzilishi hamda bog'langan nutq kompleks tarzda o'rganiladi. Ushbu jarayon bolaning yosh xususiyatlari va individual imkoniyatlarini inobatga

olgan holda olib borilishi lozim. Logopedik tekshiruvlar muntazam va tizimli ravishda amalga oshirilganda nutqdagi nuqsonlarning chuqurligi va rivojlanish darajasi aniq belgilanadi. Korreksion ishlar esa aniqlangan muammolarga mos ravishda rejalashtiriladi. Logopedik mashg'ulotlar individual va guruh shaklida tashkil etilib, ular bolaning nutq faolligini oshirish, to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish hamda mustahkamlashga qaratiladi. Ayniqsa, artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari, tovushlarni farqlashga oid topshiriqlar nutq nuqsonlarini bartaraf etishda samarali hisoblanadi. Korreksion ishlarning izchil va bosqichma-bosqich tashkil etilishi bolaning nutq rivojida ijobiy natijalarga olib keladi. Nutq nuqsonlarining oldini olishda maktabgacha ta'lim muassasalarida yaratilgan pedagogik muhit alohida ahamiyat kasb etadi. Rivojlantiruvchi muhit bolaning nutq faolligini rag'batlantiruvchi, muloqotga undovchi sharoitlardan iborat bo'lishi lozim. Bunday muhitda didaktik o'yinlar, suhbatlar, rolli o'yinlar, drammatizatsiya mashg'ulotlari keng qo'llaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolaning nutqini tabiiy va qiziqarli tarzda rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, vizual va audiovizual vositalardan foydalanish nutqiy faollikni oshiradi. Shuningdek, multimediya materiallari yordamida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish, eshitish va ko'rish analizatorlarini birgalikda faollashtirish orqali nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va oldini olishda ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim hisoblanadi. Bola nutqining shakllanishi nafaqat ta'lim muassasasida, balki oilaviy muhitda ham davom etadi. Shu sababli tarbiyachilar va logopedlar ota-onalarni nutqiy rivojlanish masalalari bo'yicha muntazam xabardor qilib borishlari lozim. Ota-onalar uchun tashkil etiladigan maslahatlar, seminar-treninglar, ochiq mashg'ulotlar orqali bolalar nutqini rivojlantirishga oid tavsiyalar berilishi samarali natija beradi. Ota-onalarning bola bilan to'g'ri muloqotda bo'lishi, nutqiy o'yinlar o'ynashi, ertak va hikoyalarni birgalikda o'qishi bolaning nutq faolligini oshiradi. Nutqiy tarbiyaning uzluksizligi esa nuqsonlarning chuqurlashib ketishining oldini oladi va bolaning sog'lom nutqiy rivojlanishini ta'minlaydi. Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda shakllangan nutqiy ko'nikmalar bolaning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati, muloqot madaniyati hamda shaxs sifatida kamol topishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va ularning oldini olish masalasi bugungi kunda pedagogika va logopediya fanlarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nutq nuqsonlari asosan biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga keladi. Ushbu omillarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks yondashuv bolaning nutqiy rivojini sog'lom yo'nalishda shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan tizimli diagnostika ishlari, logopedik mashg'ulotlarning rejalashtirilgan holda tashkil etilishi nutq nuqsonlarini erta bosqichdayoq aniqlash va samarali tuzatishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, nutq nuqsonlarini oldini olish faqatgina maxsus mutaxassislar faoliyati bilanгина cheklanib qolmasligi lozim. Bu jarayon tarbiyachilar, logopedlar, psixologlar va ota-onalarning o'zaro hamkorligini talab etadi. Ota-onalarning bola bilan to'g'ri muloqot olib borishi, nutqiy muhitni boyitishi va pedagogik tavsiyalarga amal qilishi bolaning nutq faolligini oshiradi hamda nuqsonlarning chuqurlashib ketishining oldini oladi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni rivojlantiruvchi muhitni yaratish, zamonaviy pedagogik

texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlar, dramatisatsiya mashg'ulotlari, ertak va suhbatlar asosida olib boriladigan faoliyatlar bolaning nutqiy ehtiyojini rag'batlantiradi va sog'lom nutq shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, nutq nuqsonlarini erta aniqlash va oldini olishga qaratilgan kompleks va uzluksiz yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojini ta'minlashda samarali natijalarni beradi. Ushbu maqolada ilgari surilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish, logopedik xizmatlar sifatini oshirish hamda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Qodirova F.R. Logopediya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2018.
- 2.Nurmonov A., Mahmudov N. Nutq madaniyati va bolalar nutqi rivoji. Toshkent: Fan, 2019.
- 3.G'afforova T.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Ilm Ziyο, 2020.
- 4.Волкова Л.С. Логопедия. Москва: Просвещение, 2017.
- 5.Лалаева Р.И. Нарушения речи у детей дошкольного возраста. Санкт-Петербург: Питер, 2018.
- 6.UNESCO. Early Childhood Care and Education. – Paris, 2019.
- 7.Owens R.E. Language Development: An Introduction. Pearson Education, 2020.
- 8.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. Maktabgacha ta'lim davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.

INNOVATIVE
ACADEMY